УДК 330.131.7:336.743

Ребрик М. А.

ВИДИ ВАЛЮТНОГО РИЗИКУ БАНКУ

Анотація. Стаття присвячена систематизації видів валютного ризику та дослідженню механізмів їх впливу на діяльність банків.

Ключові слова: види валютного ризику, економічний валютний ризик, бухгалтерський валютний ризик, прямий валютний ризик, опосередкований валютний ризик.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза, події в зарубіжних та вітчизняній банківських системах свідчать, що реалізація валютних ризиків може мати значні негативні і навіть брутальні для банків наслідки. Саме тому банки змушені постійно покращувати існуючі моделі управління валютним ризиком та розробляти нові, досконаліші.

Побудова ефективної системи валютного ризик-менеджменту неможлива без розуміння врахування взаємозв'язків між видами валютного ризику, які можуть підсилювати або, навпаки, нейтралізувати вплив одне одного на діяльність банку. Саме тому, актуальне дослідження сутності окремих видів валютного ризику банку, їх систематизація та вивчення специфіки механізму їх реалізації.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженням природи окремих видів валютного ризику присвячені праці А. Гассема (A. Ghassem) [1], А. Шапіро (A. Shapiro) [2], Дж. Деніелса (J. Daniels) [3], К. Рэдхэда (K. Redhead), С. Хьюса (S. Hughes) [4], Д. Айтмана (D. Eiteman), А. Стоунхіла (A. Stonehill), М. Моффета (M. Moffett) та ін.

У вітчизняній економічній літературі вивченню цієї проблеми присвячені праці відомих українських науковців та практиків: І. В. Сала, О. А. Криклій, В. І. Міщенка, В. А. Ющенка, О. І. Бутука [5], О. В. Васюренка [6], В. В. Христиановського, В. П. Щербини [7] та ін.

Нерозв'язані раніше частини проблеми. Не зважаючи на глибину розробки питання управління валютними ризиками, єдиної класифікації валютних ризиків досі не сформовано. Більшість із науковців, чиї праці було проаналізовано, досліджували види та форми валютних ризиків нефінансових корпорацій. Однак, при побудові системи валютного ризик-менеджменту в банку доцільно враховувати особливості реалізації окремих видів валютного ризику саме у сфері банківського бізнесу.

Цілі статті. Мета цієї роботи - систематизація видів валютного ризику банку та дослідження особливостей механізму їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. У наукових працях, що було досліджено, традиційно виділяються три основних види валютних ризиків, однак, різні науковці, надаючи аналогічні за суттю трактування окремих видів валютного ризику, називають їх по-різному.

Так, наприклад, А. Гассем (A. Ghassem) «вплив непередбачених змін у валютних курсах на грошові потоки від усіх контрактів, укладених до моменту змін у валютних курсах, але з терміном виконання після зазначених змін» називає транзакційним валютним ризиком [1]. Аналогічне визначення та назва цього виду ризику зустрічаються також у нормативних документах Національного банку України [8].

Існують й інші варіації назви цього виду ризику: операційний, валютно-операційний (контрактний) [5], ризик валютних операцій [6], ризик, пов'язаний з валютними угодами [3], ризик угод [7] і т. д.

На основі проведеного дослідження можна виділити такі основні сутнісні характеристики цього виду валютного ризику:

1. Виникає за умов, що зміна валютних курсів відбувається в період після підписання угод на отримання або здійснення платежів в іноземній валюті, однак до моменту їх виконання. Отже, стосується впливу майбутніх змін валютних курсів на майбутні грошові потоки.

2. Має грошово-потоковий характер, тобто стосується змін у реальних грошових потоках, а не бухгалтерських.

3. Ураховує вплив змін у валютних курсах на грошові потоки, що генеруються рахунками кредиторської та дебіторської заборгованості, довгострокових валютних інвестицій, готівкових позицій у іноземній валюті, що підлягають обміну на національну валюту, а також дивідендними платежами. При цьому враховується вплив і на ті грошові потоки, що існують у банку, але не підлягають відображенню у фінансовій звітності.

4. Зазначений вплив є безпосереднім (прямим), тобто не враховуються додаткові трансмісійні механізми впливу змін валютних курсів на грошові потоки за конкретними контрактами.

Валютний ризик, що відповідає вищезазначеним характеристикам, будемо називати транзакційним.

Наступний вид валютного ризику, що виділяється більшістю науковців, також носить різні назви, зберігаючи при цьому свою сутність. У різних працях він називається трансляційним [1, 4, 8, 9], бухгалтерським [2], балансовим [6], ризиком переоцінки [3], валютно-обліковим (обліково-трансляційним) [5], конверсійним [10], ризиком переводу [7] тощо.

Окремі дослідники [1, 2, 4, 5, 9] пов'язують цей вид валютного ризику виключно з ризиком трансляції звітності закордонних філій при консолідації фінансових звітів материнської компанії. З нашої точки зору, таке трактування цього виду валютного ризику досить вузьке і не повністю розкриває його сутність. Прикладом впливу цього виду ризику також може бути переоцінка внаслідок зміни валютних курсів частки статутного капіталу материнського банку, що була внесена в іноземній валюті, або переоцінка обсягу спеціальних резервів під активні операції в іноземній валюті, що формуються за рахунок витрат тощо.

Серед науковців, чиї праці було проаналізовано, поширене розуміння трансляції саме як переоцінки статей фінансової звітності закордонних структурних підрозділів у валюту країни базування материнського банку при консолідації фінансової звітності. Тому переоцінку валютних позицій материнського банку в національну валюту не доцільно називати трансляцією. Одночасно, зазначені процеси не доцільно називати конверсією, яка пов'язана з фізичним обміном однієї валюти на іншу. Таким чином, валютний ризик, що виникає при консолідації фінансової звітності, будемо називати трансляційним, а валютний ризик, пов'язаний із переоцінкою валютних позицій материнського банку, будемо називати ризиком переоцінки.

Обидва зазначені ризики є різновидами бухгалтерського валютного ризику банку, який пов'язаний із впливом зміни валютних курсів на бухгалтерський прибуток та власний капітал банку.

Серед науковців існує точка зору, що цей вид валютного ризику не має реального впливу на діяльність організації. Так, А. В. Лукашов вважає, що витрати та прибутки, що виникають внаслідок реалізації такого ризику, не призводять до змін у реальних грошових потоках [11].

Розглянемо декілька гіпотетичних ситуацій. Наприклад, переоцінка вартості частки статутного капіталу, сформованої за рахунок внесків у іноземній валюті, у випадку ревальвації національної грошової одиниці призводить до зменшення балансової вартості власного капіталу. При переоцінці спеціальних резервів під

операції з іноземною валютою у випадку девальвації національної валюти спостерігається аналогічний ефект, що збільшує витрати банку, а отже, призводить до зменшення балансової вартості капіталу внаслідок зменшення величини чистого прибутку. Обсяги власного капіталу та чистого прибутку, у свою чергу, враховуються в більшості методик із визначення класу надійності банку. Виходячи з того, що в ставках за кредитами зазвичай враховується надійність позичальника, такі процеси можуть слугувати причиною подорожчання кредитних ресурсів, що залучає такий банк. Така ситуація також може негативно вплинути на репутацію банку та рівень довіри до нього з боку клієнтів, що в остаточному вигляді слугуватиме причиною зменшення попиту на послуги банку, а отже, на зниження доходів банку.

Очевидно, що протилежні процеси сприятимуть зниженню вартості обслуговування кредитів, якими користується банк, підвищенню його репутації і, як наслідок, зростанню доходності його діяльності.

Іншим прикладом може слугувати виникнення на балансі банку завищеного прибутку від трансляції результатів діяльності закордонних структурних одиниць при консолідації звітності материнським банком. Таке завищення виникає при зростанні курсу іноземної валюти, у якій виражена звітність закордонного підрозділу, відносно до національної валюти країни базування материнського банку. Виникнення такої ситуації пов'язано з необхідністю сплати додаткових податків материнським банком.

Зміна співвідношення окремих балансових статей під час переоцінки фінансової звітності може призвести до порушення банком економічних нормативів, установлених Національним банком України. Наслідком таких процесів може бути застосування до банку різного роду санкцій (у тому числі фінансових) з боку регулятора.

Таким чином, наведені приклади свідчать, що бухгалтерський валютний ризик впливає на реальні грошові потоки банку.

Цей вид валютного ризику виступає функцією від механізму переоцінки/трансляції статей фінансової звітності, виражених у іноземній валюті, у національну валюту. У світовій практиці використовуються різноманітні методи переоцінки/трансляції. Основна відмінність між ними полягає у використанні різних видів валютних курсів бази при переоцінці/трансляції окремих статей фінансової звітності: поточного (підсумкового, курсу закриття), історичного та середньозваженого за певний період. Поточний курс – курс, що існує на момент складання фінансової звітності. Історичний курс – курс, що склався на дату здійснення операції.

Бухгалтерський ризик має вплив лише на ті грошові потоки, які відображаються в бухгалтерській звітності. При цьому, очевидно, що до коливань валютних курсів чутливі лише ті статті фінансової звітності, що переоцінюються/транслюються за поточним або середньозваженим курсом.

Необхідно додати, що бухгалтерський валютний ризик має ретроспективний характер відносно моменту зміни валютних курсів, оскільки відбувається переоцінка статей фінансової звітності, що склалися протягом попереднього періоду існування банку та його закордонних структурних підрозділів.

У довгостроковій перспективі банки визначають свою орієнтацію на обслуговування відібраних груп споживачів за рахунок надання існуючих та розробки нових банківських послуг у сфері валютних операцій. Вони конкурують між собою за частку бізнесу в певних валютах, орієнтуються на перспективні валютні запозичення тощо. Тому необхідно враховувати вплив довгострокових коливань валютних курсів на майбутні грошові потоки банку.

Окремі дослідники [2] наголошують, що саме неочікувані зміни у валютних курсах слугують джерелом цього виду ризику, оскільки очікувані зміни мають бути враховані при прийнятті стратегічних управлінських рішень. У цьому аспекті вид

валютного ризику, що досліджується, тісно взаємодіє зі стратегічним ризиком, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію прийнятих рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі [2]. Саме тому вид валютного ризику, що досліджується, будемо називати стратегічним валютним ризиком.

Однак, серед науковців, чиї праці було проаналізовано, немає одностайності щодо назви цього виду ризику, хоча найчастіше він позначається як економічний валютний ризик [3, 4, 7-10].

З нашої точки зору, до економічного валютного ризику доцільно віднести всі види валютних ризиків, пов'язаних із впливом коливань валютних курсів на реальні грошові потоки, а отже, й на економічну вартість банку. На противагу, бухгалтерський валютний ризик стосується змін у балансовій вартості банку, напряму впливаючи лише на бухгалтерські грошові потоки.

Можна виділити декілька механізмів реалізації стратегічного валютного ризику.

По-перше, коливання валютних курсів матимуть прямий вплив на грошові потоки за майбутніми валютними операціями. Необхідно зазначити, що після підписання зазначених контрактів такий ризик перетворюється на транзакційний. Саме тому такий різновид валютного ризику буде позначатися як стратегічний транзакційний валютний ризик на противагу наявному транзакційному ризику (за існуючими контрактами), що був розглянутий вище.

По-друге, довгострокові коливання курсів валют впливають на грошові потоки банку через зміни в його конкурентоспроможності [4-6, 8, 9]. При цьому даний вид валютного ризику впливає на конкурентоспроможність банку не лише на зовнішньому ринку, а стосується також перерозподілу частки внутрішнього ринку валютних банківських послуг.

Отже, вид стратегічного валютного ризику, пов'язаний змінами конкурентоспроможності банку або його структур, що входять у консолідовану групу, на зовнішньому та внутрішньому ринках через суттєві зміни обмінних курсів будемо називати конкурентним валютним ризиком. Цей вид ризику впливає на конкурентоспроможність банку як шляхом безпосереднього впливу на його валютні позиції, так і опосередковано – шляхом впливу на діяльність конкурентів.

Однак, вплив стратегічного валютного ризику не обмежується реалізацією стратегічного транзакційного та конкурентного валютного ризиків. Очевидно, що зміна конкурентних позицій клієнтів та контрагентів банку матиме вплив на їх фінансовий стан. Зазначені процеси разом зі змінами вподобань клієнтів та контрагентів банку, викликаними коливаннями валютних курсів, у свою чергу, впливатимуть на попит на валютні послуги банку, а відповідно, на його грошові потоки. У цьому дослідженні такий вид валютного ризику будемо називати кон'юнктурним валютним ризиком.

На нашу думку, необхідно виділяти також ще один вид валютного ризику – валютно-кредитний, який виникає внаслідок впливу позицій в іноземних валютах, сформованих позичальниками, на їхню кредитоспроможність. Такий вплив позначається на якості обслуговування кредитної заборгованості, що, у свою чергу, транспонується на фінансовий стан самого банку. Отже, відбувається трансформація валютного ризику в кредитний. Особливо такі процеси стосуються приватних та корпоративних клієнтів банку, які мають набагато менше моделей ефективного управління валютним ризиком, порівняно з фінансовими установами. Валютно-кредитний ризик має економічний характер, оскільки впливає на реальні грошові потоки банку.

У структурі валютно-кредитного ризику, окрім стратегічного, який стосується кредитних договорів, що планується укласти в майбутньому, можна виділити наявний валютно-кредитний ризик, який стосується існуючих кредитних договорів банку.

Якщо стратегічний валютно-кредитний ризик за часовим аспектом може бути віднесений до стратегічного валютного ризику, наявний валютно-кредитний ризик подібний до транзакційного, оскільки стосується впливу неочікуваних коливань валютних курсів на вже укладені кредитні контракти (рис. 1).

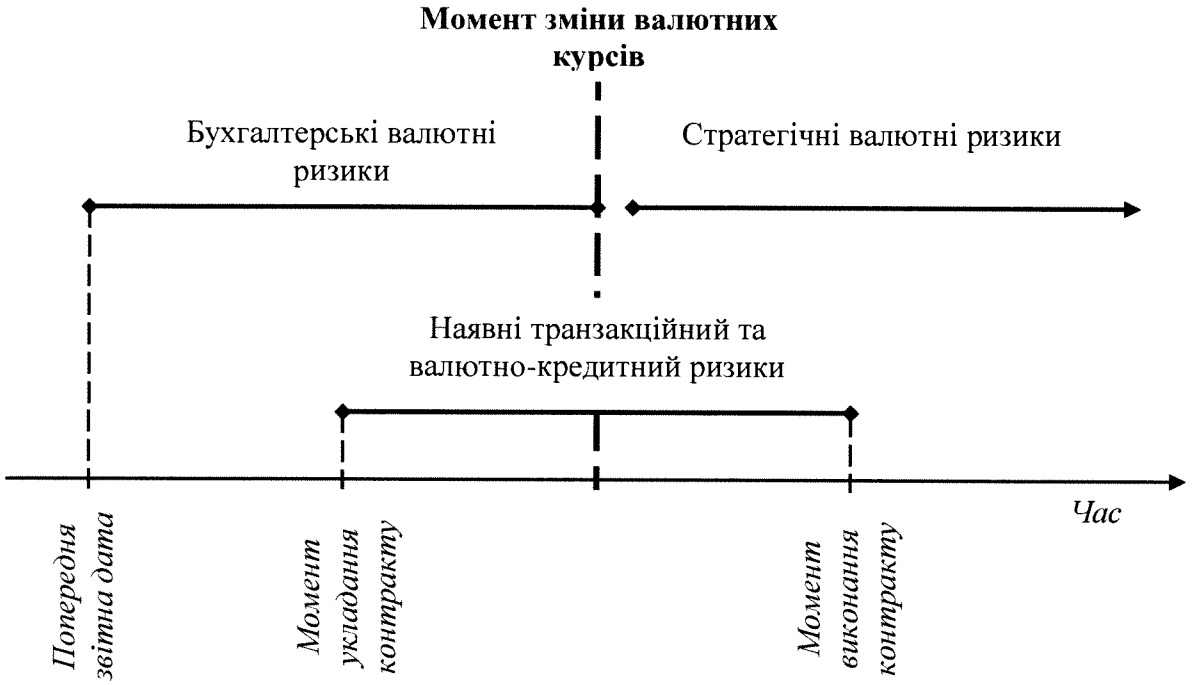

Рис. 1. Часова орієнтація окремих видів валютного ризику банку

Отже, вплив кон'юнктурного та валютно-кредитного ризиків позначається, у першу чергу, на грошових потоках клієнтів та контрагентів, а вже потім транспонується на грошові потоки банку. Саме тому зазначені ризики можна віднести до непрямих (опосередкованих валютних ризиків банку).

Окрім розглянутих транзакційного, бухгалтерського та стратегічного валютних ризиків, окремі науковці виділяють і інші види валютного ризику. З нашої точки зору, при виділенні окремих видів валютного ризику доцільно виходити з того, що джерелом валютного ризику виступають коливання валютних курсів. Ризики, що мають інші джерела походження, не доцільно відносити до валютних.

Висновки. Таким чином, у структурі валютного ризику банку доцільно виділяти економічні за природою транзакційний, конкурентний, кон'юнктурний та валютно-кредитний ризики і бухгалтерські – трансляційний ризик та ризик переоцінки. Якщо реалізація бухгалтерських ризиків пов'язана із впливом зміни валютних курсів на бухгалтерський прибуток та власний капітал банку, то економічні ризики впливають на реальні грошові потоки, а отже, й на економічну вартість банку.

Вплив бухгалтерських валютних ризиків, а також транзакційного та конкурентного (у тій мірі, в якій коливання валютних курсів безпосереднього позначаються на конкурентоспроможності самого банку) ризиків прямий, тобто не враховуються додаткові трансмісійні механізми впливу змін валютних курсів на грошові потоки за конкретними контрактами. Натомість вплив кон'юнктурного,

валютно-кредитного та конкурентного (у тій мірі, в якій коливання валютних ризиків змінюють конкурентоспроможність конкурентів банку) ризиків позначається, у першу чергу, на грошових потоках клієнтів, контрагентів та конкурентів, а потім транспонується на грошові потоки банку.

Кон'юнктурний, конкурентний, а також транзакційний та валютно-кредитний ризики, що стосуються впливу довгострокових коливань валютних курсів на майбутні грошові потоки банку, можна віднести до групи стратегічних валютних ризиків.

Література

1. Ghassem A. H. Managing Global Financial and Foreign Exchange Rate Risk / A. H. Ghassem. – Hoboken, New Jersey : John Wiley & Sons, Inc., 2003. – 400 p.
2. Shapiro Alan C. Multinational financial management / Alan C. Shapiro. – published by John Wiley and Son, Inc. – 8th edition. – 2006. – 768 p.
3. Daniels J. D. International business: environments and operations / John D. Daniels, Lee H. Radebaugh. – 6th ed. – Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1994. – 784 p.
4. Рэдхэд К. Управление финансовыми рисками / К. Рэдхэд, С. Хьюс; пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 288 с.
5. Бутук О. І. Валютно-фінансові відносини : навч. посіб. / О. І. Бутук. – К. : Знання, 2006. – 349 с.
6. Васюренко О. В. Банківський менеджмент : посіб. / О. В. Васюренко. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 320 с.
7. Христиановский В. В. Экономический риск и методы его измерения / В. В. Христиановский, В. П. Щербина. – Донецк : ДонНУ, 2000. – 197 с.
8. Щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] : методичні рекомендації, схвалені постановою Правління НБУ від 2серпня 2004 р. № 361. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5945.1&nobreak=1.
9. Тэпман Л. Н. Риски в экономике : учеб. пособ. [для вузов] / под ред. проф. В. А. Швандара. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 380 с.
10. Лаврушин О. И. Банковское дело. Современная система кредитования / О. И. Лаврушин, О. Н. Афанасьева, С. Л. Корниенко. – М. : КНОРУС, 2007. – 264 с.
11. Лукашов А. В. Международные корпоративные финансы и управление валютными рисками в нефинансовых корпорациях / А. В. Лукашов // Управление корпоративными финансами. – 2005. – № 1. – С. 36-52.

Summary. The article deals with the systematization of the types of currency risk and the research of the mechanisms of their influence on the banks' activity.

Keywords: types of currency risk, economic currency risk, accounting currency risk, direct currency risk, indirect currency risk.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2010